

UDK:370.2

Hayotjon NURULLAYEV,

Respublika Ma'naviyat va ma'rifat markazi Ijtimoiy-ma'naviy tadqiqotlar instituti mustaqil tadqiqotchisi

E-mail: h.nurullaev@gmail.com

PhD N.Farxodjonova taqrizi asosida

MA'NAVIY XAVFSIZLIKNING TA'MINLASHNING IQTISODIY-SIYOSIY OMILLARI

Аннотация

Ushbu maqolada, ma'naviy yangilanishning omillaridan biri iqtisodiy omili sifatida o'rganiladi. Bu omilning yuzaga chiqishi inson salohiyati bilan bog'liq. Ma'naviy yangilanishni amalga oshiruvchi sub'yektlarning ilmiy-ma'naviy salohiyati taraqqiyot talablari va jamiyat manfaatlari asosida yangilanib turishi zarur. Inson salohiyatining yangilanishi uning asosini tashkil etuvchi inson kapitaliga bog'liq. Inson kapitalining ortib borishi davr talablari va inson ehtiyojlari ostida jamiyat oldida yuzaga kelayotgan vazifalarni bajarishda muhim rol o'ynaydi. Inson kapitaliga uning qobiliyati, bilimi, salohiyati kiradi. Inson omili ahamiyatining ortib borishi uning kapitalini shakllantirish masalasini tadqiq etishda uning ma'naviy xavfsizlik ta'minlashning ahamiyati dolzarbgig'i to'g'risida fikr-mulohazalar keltirilgan.

Kalit so'zlar: O'zbekiston, ma'naviy xavfsiz, geosiyosiy, g'oyaviy, mafkuraviy va iqtisodiy jarayonlar, milliy xavfsizlik, inson omili, inson pozitsiyasi, qadriyatlar to'qnashuvi.

ЭКОНОМИЧЕСКИЕ-ПОЛИТИЧЕСКИЕ ФАКТОРЫ ОБЕСПЕЧЕНИЯ ДУХОВНОЙ БЕЗОПАСНОСТИ

Аннотация

В данной статье рассматривается один из факторов духовного обновления как экономический фактор. Выход этого фактора на поверхность связан с человеческим потенциалом. Необходимо, чтобы научно-духовный потенциал субъектов, осуществляющих духовное обновление, обновлялся на основе требований развития и интересов общества. Обновление человеческого потенциала зависит от человеческого капитала, который составляет его основу. Возрастание человеческого капитала играет важную роль в выполнении задач, стоящих перед обществом в условиях требований времени и потребностей человека. Человеческий капитал включает в себя его способности, знания, потенциал. Возрастающее значение человеческого фактора обусловлено тем, что при исследовании вопроса формирования его капитала выдвигаются соображения об актуальности его значения для обеспечения духовной безопасности.

Ключевые слова: Узбекистан, духовная безопасность, геополитические, идеологические и экономические процессы, национальная безопасность, человеческий фактор, позиция человека, конфликт ценностей.

ECONOMIC-POLITICAL FACTORS OF ENSURING SPIRITUAL SECURITY

Annotation

In this article, one of the factors of spiritual renewal is studied as an economic factor. The occurrence of this factor is associated with human potential. It is necessary that the scientific and spiritual potential of the subjects carrying out spiritual renewal is renewed on the basis of the requirements of progress and the interests of society. The renewal of human potential depends on the human capital that forms its basis. The increase in human capital plays an important role in fulfilling the tasks facing society under the requirements of the period and human needs. Human capital includes its ability, knowledge, potential. The increase in the importance of the human factor in the study of the issue of the formation of its capital provides feedback on the relevance of the importance of ensuring its spiritual security.

Key words: Uzbekistan, spiritually safe, geopolitical, ideological, ideological and economic processes, national security, human factor, human positivity, conflict of values.

Kirish. O'zbekistonda bugun ma'naviy xavfsizlik va iqtisodiy barqarorlik masalalari ko'p tadqiq etilmagan mavzulardan hisoblanadi. Har mamlakat rivojlanish bosqichida iqtisodiy islohotlarning ma'naviy jarayonlarning birgalikda olib borilishi davrida davlat va jamiyat rivoji uchun xizmat etishiga guvohlik beradi. Dunyoning arxitekturasida yuz berayotgan geosiyosiy, g'oyaviy, mafkuraviy va iqtisodiy jarayonlar milliy xavfsizlik masalalarini yanada takomillashtirish, yangi-yangi tahdidlarga qarshi kurashish choralari ko'rishni, jamiyat va insonlarni turli himoyalash choralari ishlab chiqishni taqazo etmoqda.

Xalqaro tajribalar shuni ko'rsatdiki, ko'pchilik rivojlangan davlatlarda mazkur konseptual ahamiyatga ega bo'lgan ishlarni qayta ko'rib chiqish har 3-5 yilda amalga oshirilmoqda. Shu jumladan, yurtimizda ham strategik ahamiyatga ega bo'lgan milliy xavfsizlik ta'minlash konsepsiyasini davr va dunyoda yuz berayotgan jarayonlarga hamohang tarzda takomiliga yetkazib bormoq darkor. Buning uchun esa, eng avvalo, mazkur tushunchaning siyosiy va ijtimoiy-falsafiy pozitsiyalar nuqtaiy nazaridan mufassal tahlil etilmog'i lozim.

Mavzuga oid adabiyotlar tahlili. Kurralashuv jarayonining avj olishi millat ma'naviyatining yemirilish

jarayoniga ta'sirini kun sayin ortib borayotgani millat va uning ma'naviyatini asrash umuminsoniy muammolarga aylanib ulguridan bilishimiz mumkin. Boisi, millat ma'naviyatini asrash deganda, uning vakillari bo'lgan insonlarni, ularning ma'naviyatini asrashni nazarda tutmoq zarur bo'ladi. Inson omilini asramasdan turib, millat ma'naviyatini asrab bo'lmaydi. Ular o'zaro uyg'unlashgan holda qaralishi lozim.

Inson omili uning jamiyatdagi pozitsiyasi, tabiiy-ijtimoiy muhitga, unda bajarilayotgan ishlarga munosabatini ifoda etsa, salohiyati uning bu sohadagi faoliyatini amalga oshirishning sharti hisoblanadi. Modernizatsiya jarayonlarini amalga oshirishda jamiyat a'zolarining intellektual va ma'naviy salohiyati muhim ahamiyatga ega. Salohiyat masalasi hozirda dolzarb mavzuga aylandi, u tadqiqotchilar tomonidan ko'p tilga olinishi bejiz emas. Turli tahdidlar kuchayib borayotgan bugungi kunda jamiyatning kelajagi inson pozitsiyasi, dunyoqarashi, qadriyatli tanlovi, intellektuallik darajasi, kasb mahorati, bilimi – salohiyatiga bog'liq.

Jamiyatda inson salohiyatini aniqlash, uni yuzaga chiqarish va ishga solish uchun sharoit va imkoniyatlar yaratish muhim ahamiyatga ega ekan. Fuqarolik jamiyatini barpo etish, demokratlashish darajasini yuksaltirib borish vazifasi iqtisodiy

omillargagina emas, balki jamiyat intellektual kuchlarining faolligi, bilim darajasi, o'rnak bo'la olishi va ma'naviy yuksakligiga ham bog'liqdir.

G'arb mamlakatlarida demokratik jamiyatning shakllanishida "fuqarolarning mas'uliyatni his qilishi" jamiyatning mo'tadilligini ta'minlaydi. Bu narsa shunchaki ma'suliyatni his qilish sifatida emas, quyidagi gumanistik omillar orqali namoyon bo'lishi muhim: insoniy munosabatlarni saqlab qolish, ijtimoiy hamkorlikni ta'sis etish, barqaror rivojlanishni yo'lga qo'yish [1]. Qonun ustuvorligi, ijtimoiy mas'uliyat G'arb ma'naviyatida yetakchi unsur hisoblanadi. G'arb mentaliteti ham shunga asoslangan. Bundan farq qilgan holda, Sharq ma'naviyatida axloq, din, jamoaviylikka asoslangan insoniy munosabatlar yetakchi o'rinda turadi. Bu holat ma'naviy yangilanish jarayonida jamiyatda yuz berayotgan hodisalarga nisbatan insonda daxldorlik hissiini shakllantirishga ta'sir etadi. Kishilarda daxldorlik hissiini shakllantirish orqali ularning faolligini ta'minlash ma'naviy yangilanish jarayonida jamiyat oldida turgan vazifalarni amalga oshirishda muhim ahamiyatga ega.

Ma'naviy yangilanishning ehtiyoji – faol va kreativ, ijodiy hamda innovasion shaxsdir. "Jamiyatda yangi ijtimoiy buyurtma paydo bo'ldi: barcha topshiriqlarni so'zsiz bajaruvchilar o'rniga turli vaziyatlarda tez yo'l topa oladigan, yuzaga kelgan muammolarni ijodiy hal etib, tushunarli qaror qabul qilib, uning mas'uliyatini oladigan, ijodiy va moslashuvchan aqlga ega bo'lgan, yangilikni his etadigan, tanlov imkoniyatiga ega bo'lgan, ijtimoiy islohotlarda faol ishtirok etadigan kishilar talab etilmoqda"[2]. Amerikalik olim Aleks Inkeles bunday kishilarning xususiyatlari yangilanish jarayonlarini qabul qilayotgan va ularda o'zining o'zgarishlarga ochiqligi, dunyoqarashini o'zgartirishdan qo'rqmasligi, fikrlar xilma-xilligini tan olishi, hozirgi davrgagina emas, kelajakka yo'nalganligi, o'ziga qattiq ishonch va to'siqlarni yengib o'tishga harakat qilish kabilardan iborat bo'ladi, deb ta'kidlaydi [3]. Bu borada mamlakatimizda "Innovation faoliyat to'g'risida"gi qonun loyihasi qabul qilinib, muhokama etilayotganligi jamiyat a'zolarining faolligini oshirishda muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

Inson salohiyatini uning intellektual va madaniy-ma'naviy salohiyati tashkil etadi. Shaxsning intellektual salohiyati uning ilmiy, ma'naviy, mafkuraviy salohiyatiga asoslanadi. Intellektual salohiyat modernizatsiya va ma'naviy yangilanish davrida muhim omil bo'lib, shaxs ma'naviy yuksalishi hamda jamiyat taraqqiyotini ta'minlaydi. Inson salohiyatining muhim shakli – ma'naviy salohiyat bo'lib, u ma'naviy yangilanish jarayonining muhim omili hisoblanadi. Ma'naviy salohiyat inson salohiyatining shaklini anglatib, u insonning axloqi, dunyoqarashi, ma'naviy qadriyatlari, ma'naviy tanlovi va idealari, hayotga munosabati asosida shakllangan hodisa sifatida inson faoliyatning samarasini ta'minlaydi.

Natijalar va muhokama. Hozirgi vaqtda insonlar kuchli g'oyaviy, mafkuraviy va axborot bosim ostida yashashga majbur. Ammo, XXI asrga kelib ilm-fan va texnika taraqqiyoti zamirida shaxs, jamiyat va butun borliqqa salbiy ta'sir ko'rsatuvchi, jamiyat va davlatlarning yaxlitligiga rahna soluvchi omillar, vositalar, texnologiyalar, usullar takomillashib, ko'payib ketdiki, ma'naviy xavfsizlik ta'rifi va mazmun-mohiyati bilan bog'liq masalalarni yangi realiyalar kontekstida yoritib berish, ma'naviy xavfsizlikni ta'minlashning zamonaviy ehtiyojlarini asoslab berish zaruriyati tug'ilmoqda. Ushbu strategik vazifani bajarish uchun, avvalo, "ma'naviy xavfsizlik" tushunchasini ilmiy jihatdan tahlil qilmoq maqsadga muvofiq.

Yer kurrasida insoniyat paydo bo'lganidan boshlab jamiyat va inson turli xatar hamda tahdidlarga duch kelgan. Shu bois, uni turli xavf va xatarlardan himoya qilish, xavfsizligini ta'minlash borasida ishlar barcha zamonlarda ilmiy jamiyat e'tiborini tortib kelgan. Umuman olganda, xavf bor joyda xavfsizlik, uni oldini olish va bartaraf etish va undan himoyalash masalasi oldingi o'ringa chiqadi.

"Xavfsizlik" tushunchasi garchand davlatlar paydo bo'lgan davrdan mavjud bo'lsa-da, u ijtimoiy-gumanitar sohaga XX asr va XXI asr boshlarida shiddat bilan kirib keldi. Shu davrdan boshlab inson va millatning ongi va qalbini, ma'naviyatini egallash yo'li bilan butun yer yuzida o'z

hukumronligini o'rnatishga qaratilgan xatti-harakatlar boshlangan edi. Ammo uning keng qamrovli bugungi talablar darajasidan ancha orqada qolmoqda [4]. Mavzu doirasida dastlabki mulohaza yuritgan olim va mutafakkirlar xavfsizlikni xavf-xatar va tahdidlardan himoyalanganlik holati bilan bog'laydilar. Xavfsizlik – ob'yektga xavf va tahdid soluvchi omillarni bartaraf qilish imkoniyatining mavjudligidir. Ayni tushunsa ma'naviy xavfsizlik masalalariga ham ta'luqli deyish mumkin. Professor Q.Nazarovning bu boradagi fikrlari uning isbotidir: "Ma'naviy xavfsizlik – inson, xalq va jamiyat a'zolarini ma'naviy xurujlar, g'oyaviy tahdidlardan himoyalash tizimini ifodalovchi tushuncha. Ma'naviy xavfsizlik milliy xavfsizlikning tarkibiy qismi sifatida umummilliy manfaatlar himoya qilinishga yo'naltirilgan faoliyatdir" [5]. Milliy xavfsizlik ma'naviy xavfsizlik, iqtisodiy xavfsizlik, siyosiy xavfsizlik, harbiy xavfsizlik, ekologik xavfsizlik, resurs xavfsizligi va boshqa turlarni o'zda mujassamlashtiradi.

Bundan tashqari "mafkuraviy xavfsizlik" tushunchasi ham mavjud bo'lib, unga Falsafa: qomusiy lug'ati [6] va Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushunchalar, tamoyillar va atamalarda bir xil ta'rif beriladi [7]. Jumladan, Mafkuraviy xavfsizlik – shaxs, millat, jamiyat, davlatning xilma-xil shakllarda namoyon bo'ladigan mafkuraviy tajovuzlar, turli mafkuraviy markazlarning buz'unchilik ta'siridan himoyalanganlik darajasini tavsiflovchi tushuncha" deyiladi. Shuningdek, tahdidlarga qarshi turuvchi mexanizmning mavjudligi demakdir. Bunda ob'yekt vazifasini shaxs, davlat, jamiyat o'taydi. Aynan shu uchlikni ilmiy manbalarda milliy xavfsizlik ob'ektlari triadasi deb yuritiladi va bular institusional ahamiyatga egadir. Ma'naviy xavfsizlikning institusional asoslarini yoritish va uni asoslash ilmiy ishning ahamiyatini yanada o'ttirishga xizmat qiladi.

Ma'naviy xavfsizlikning ta'minlashning institusional asoslari – bu jamiyatda insonlarning ma'naviy qadriyatlari, ruhiy salomatligi va ma'naviy rivojlanishini himoya qilish, ularning ma'naviy xavfsizligini ta'minlashga qaratilgan institutlar, qonunlar, me'yorlar va mexanizmlar tizimidir. Shu boisdan ma'naviy xavfsizlikning institusional asoslarini quyidagi jadvalda umumlashtirilgan hola yoritish harakat qilindi.

So'nggi yillarda yuz berayotgan va avj olayotgan ma'naviy, mafkuraviy bo'hronlar "ma'naviy xavfsizlik" tushunchasining mazmuni va tarkibiy elementlarini hamda unga asos bo'lib xizmat qiluvchi mexanizmlarni yanada to'laqonli tahlil etishni taqazo etmoqda. Umuman olganda davrlar va mamlakatlarda barcha amalga oshiriladigan islohotlar uchun asos vazifasini qonun normalari o'tab keladi. Shu sababdan milliy xavfsizlikning institusional asoslariga birinchi navbatda qonunchilik asoslarini kiritish mumkin.

Mazkur qonunchilik asoslari tarkibiga shubhasiz birinchi navbatda konstitutsiya kiritiladi. Konstitutsiya (lotincha "Constitution" – tuzilish, tuzuk) – davlatning asosiy qonuni. U davlat tuzilishini, hokimiyat va boshqaruv organlari tizimini, ularning vakolati hamda shakllantirish tartibi, saylov tizimi, fuqarolarning huquq va erkinliklari, jamiyat va shaxsning o'zaro munosabatlari, shuningdek, sud tizimini hamda davlat va jamiyatning o'zaro munosabatlarini belgilab beradi [7].

Xulosa. Umuman olganda barcha davlatlarda konstitutsiya hamma normalar uchun bosh qomus, asos vazifasini o'taydi va uni negizida qonun hamda qonun osti hujjatlari shakllanadi. O'zbekiston Respublikasining yangilangan Konstitutsiyasida aynan "ma'naviy xavfsizlik" borasida normalar berilmagan bo'lsada, XVII bobi "Mudofaa va xavfsizlik" deb nomlangan bo'lib, mazkur bobdagi 152-153-moddalarda mudofaa va xavfsizlik masalalari masalalari yoritilgan.

Xususan, har bir davlatda mamlakat xavfsizligini ta'minlash orqali aholining tinch hayoti va xavfsizligini himoya qilish eng muhim vazifalardan biri hisoblanadi. Ushbu muhim vazifani amalga oshirish maqsadida mamlakatda Qurolli Kuchlar tashkil etiladi. Qurolli Kuchlarning tuzilishi va ularni tashkil etish qonun bilan belgilanadi. Qurolli Kuchlar faoliyatini tartibga soluvchi O'zbekiston Respublikasining qonunlari va boshqa normativ-huquqiy hujjatlar O'zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi asosida va uni ijro etish uchun qabul qilinadi hamda uning normalari va prinsiplariga zid bo'lishi mumkin emas.

Mamlakat mudofaasi O'zbekiston Respublikasining suvereniteti, hududiy yaxlitligini, aholining tinch hayoti va xavfsizligini himoya qilishni ta'minlashning siyosiy, iqtisodiy, harbiy, ijtimoiy-huquqiy, axborot, tashkiliy va boshqa tadbirlari majmuini nazarda tutadi. Yuqoridagilardan kelib chiqqan holda

biz iqtisodiy barqarorlikka erishish davrida ma'naviy xavfsizlik choralari ta'minlashda siyosiy-huquqiy jihatlarini inobatga olgan holda faoliyat olib borish bu yurtning kelajagi ertasi uchun xizmat qiladi.

ADABIYOTLAR

1. Yonas G. Prinsip otvetstvennosti. Moskva: Pioneer, 2000. S.80
2. Molostova M.Yu. Teoretiko-metodologicheskoye osnovaniye ponyatiya «innovatsionnoye povedeniye». // Izvestiya Samarskogo nauchnogo syentra Rossiyskoy akademii nauk. Samara. T.
3. Otamurodov S. Globallashuv va milliy-ma'naviy xavfsizlik. 2-nashr. Toshkent: O'zbekiston, 2015. B. 175.
4. Nazarov Q. Ma'naviyat asosiy tushunchalar lug'ati. – Toshkent: O'zbekiston faylasuflari milliy jamiyati, 2021. – B. 337.
5. Falsafa: qomusiy lug'at. – Toshkent: Sharq, 2004. – B. 251.
6. Milliy istiqlol g'oyasi: asosiy tushunchalar, tamoyillar va atamalar (qisqa izohli tajribaviy lug'at). – Toshkent: Yangi asr avloi, 2002. – B. 87-88.
7. Konstitutsiyamizning yaratilishi tarixi. https://constitution.uz/uz/pages/Konstitutsiyamizning_yaratilishi